

Z. KOLKS

Zandsteen op de korrel

Ongeveer 125 miljoen jaren geleden liep door het oostelijke gedeelte van Twente de kustlijn van een binnensee die zich verder naar het oosten, over de huidige Duitse grens, uitstreckte. Op de bodem van deze zee zetten talloze zandkorrels zich af tot dikke lagen, die door druk verhardden en later geplooid werden door dezelfde spanningen in de aardkorst, die de Alpen deden ontstaan. Door verwering ontstonden zandstenen heuvels in het landschap waarop vanouds nederzettingen werden gevestigd zoals, in het Duitse grensgebied, het stadje Bentheim en het dorp Gildehaus. Aangezien de zandsteen in de buurt van deze plaatsen altijd aan de oppervlakte heeft gelegen, werd het gesteente al vroeg gemakkelijk gewonnen en door de eeuwen heen gebruikt voor de meest uiteenlopende doeleinden, van grafstenen tot aanrechten, van funderingen tot bestratingen, van complete gebouwen als kerken en molens tot onderdelen als schouwen en ornamenten.

Zo kreeg de geologische geschiedenis van zandsteen een veelzijdig cultuurhistorisch vervolg. Voor vier musea in Twente – Het Rijksmuseum Twenthe en het Natuurhistorisch Museum in Enschede, Het Palthe-Huis te Oldenzaal en Museum Natura Docet te Denekamp – was dit gegeven een aanleiding om in een samenwerkingsproject zandsteen vanuit diverse invalshoeken 'op de korrel te nemen'.

Uitgangspunt van het project is een route langs bezienswaardigheden op het gebied van zandsteen. De route start in het Rijksmuseum Twenthe, waar de tentoonstelling 'Zandsteen in en uit de grond' te zien is, waarin de ontstaansgeschiedenis, de winning en de toepassing van zandsteen worden toegelicht. Zo zijn er bouw-elementen uit vele eeuwen te zien, evenals oude gereedschappen voor de winning en bewerking van de steen.

Van Enschede leidt de tocht naar Oldenzaal, waar één van de oudste nog bestaande gebouwen uit zandsteen staat, de St. Plechelmusbasiliek. De oudste gedeelten van de kerk werden rond 1200 gebouwd, volgens de overlevering uit gesteente dat door paarden werd aangevoerd uit de groeven bij Gildehaus. Valbij de St. Plechelmus ligt Museum Het Palthe-Huis, waarvan de 17de eeuwse gevel rijk versierd is met ornamenten van zandsteen. Ook in het interieur en vooral in de grote tuin naast het huis zijn zandstenen elementen te vinden, afkomstig van kastelen in de verre omtrek, uit huizen in de stad of uit een lang verdwenen watermolen.

Niet verdwenen en zelfs nog in functie zijn de watermolens van Singraven bij Denekamp. Het onderste gedeelte van de molen bestaat uit zandsteen, evenals de kademuren, waarin stenen zijn aangebracht ter herinnering aan bouw- en herstelwerkzaamheden. Na Singraven waar naast de molens ook de havezathe met een zandstenen gevel en toren ligt, wordt de grens gepasseerd in de richting van Gildehaus. Daar ligt een klein openluchtmuseum met grote brokken zandsteen waarin fossiele sporen zijn te herkennen van het leven op de vroegere zeebodem. Iets verderop ligt de enige steengroeve in dit ge-

bied die nog af en toe in gebruik is, de Romberggroeve. De winning en bewerking van zandsteen levert gevaar op voor silicose (stoflongen); in 1951 werd daarom de exploitatie in Nederland verboden. In de Romberggroeve, waar voornamelijk zandsteen wordt gewonnen voor restauratiedoeleinden, wordt het stof direct afgezogen.

Slot Bentheim

Een letterlijk hoogtepunt van de route is slot Bentheim, dat op een ruim 90 meter hoge rots hoog boven het stadje uitsteekt. Zowel de rots als vrijwel het hele kasteel zijn van zandsteen. Het kasteel kan ten dele bezichtigd worden, inclusief één van de oudste in zandsteen uitgevoerde vrijstaande beelden, de 'Herrgott von Bentheim', uit de 12de eeuw. Ook heeft de bezoeker een prachtig zicht op de indrukwekkende zandsteenformaties waarop het kasteel gebouwd is.

Ten noorden van Bentheim ligt de Isterberg, eveneens een van de door zand-

Slijpgleuven van zandsteen in de zuidmuur van de RK kerk van Oldenzaal (foto Rijksmuseum Twenthe)

NH kerk van Ootmarsum (foto Rijksmuseum Twenthe)

steen gevormde hoogten, terwijl in het nabije Bentheimerwoud een opmerkelijk monument is te zien, de zogenaamde 'Höltingsstuhl' uit 1713. Op deze plek werd door de houtrechter van 1415 tot 1885 recht gesproken. Het Bentheimerwoud vormt het sluitstuk van de 85 kilometer lange tocht, die ondernomen kan worden aan de hand van een boekje dat verkrijgbaar is in de deelnemende musea en bij de plaatselijke VVV's. Het boekje bevat een routebeschrijving en licht bovendien de bezienswaardigheden door middel van uitvoerige wetenswaardigheden toe.

Tot en met 16 augustus a.s. is deze expositie nog te bezichtigen. Blijvende waarde heeft een begeleidend boekje, dat voor f 5,50 bij de Twentse VVV's, en de musea te Enschede, Oldenzaal en Denekamp te koop is. Nummer 1 van het Bulletin – jaargang 1987 – van het Rijksmuseum Twenthe is ook geheel aan dit thema gewijd (f 0,25).